

**DIGITALNI AKTIVIZAM NA PRIMJERU
FACEBOOK GRUPE „RIJEKE BOSNE I HERCEGOVINE
– BUDI PROMJENA“¹**

**DIGITAL ACTIVISM ON THE EXAMPLE
OF THE FACEBOOK GROUP “RIJEKE BOSNE I
HERCEGOVINE – BUDI PROMJENA”**

Safet Kubat

Doktorant Centra za interdisciplinarne studije,
Univerzitet u Sarajevu,
kubat_safet@hotmail.com

UDK / UDC: 004.738:316.472:502.12(497.6)
Prethodno priopćenje / Preliminary communication
<https://doi.org/10.30754/vbh.65.2.963>
Primljeno / Received: 28. 3. 2022.
Prihvaćeno / Accepted: 10. 8. 2022.

Sažetak:

Cilj. Namjera ovog rada je da se analizira digitalni eko-aktivizam prisutan na društvenim mrežama i prepoznaje kada digitalni aktivizam prerasta u građanske akcije. Fokus rada bit će na studiji slučaja Facebook grupe „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“, sa posebnim osvrtom na ograničenja prouzrokovana djelovanjem Facebook algoritama i Pravilima korištenja te društvene mreže.

Metodologija. U svrhu analize Facebook grupe „Budi promjena“ koja broji 59 200 članova, obuhvaćene su dvije godine, odnosno od samog osnivanja grupe (od februara 2020. do marta 2022. godine) te statistički pregled rada Facebook grupe od 01. 7. 2021. godine do 21. 3. 2022. godine. Kroz studiju slučaja same Facebook grupe dat je uvid u pozadinsko djelovanje kako Facebook algoritma tako i konstantnih izmjena i uvođenja pravila i ograničenja koja se na koncu negativno odražavaju na aktivnosti, uključujući

¹ Rad je pisan na bosanskom jeziku.

i teorijsku analizu, kao i analizu prikupljenih podataka relevantnih za ovaj rad. Komparativnim teorijskim pristupom dat će se usporedba sa sličnim digitalnim aktivizmima koji su rezultirali konkretnim građanskim akcijama te primijeniti principi iz teorije zajedničkih dobara koje je utemeljila Elinor Ostrom kroz primjer grupe „Budi promjena“.

Rezultati. Iz prikaza stanja (*Facebook insights*) rada grupe „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“ bit će navedeni ograničavajući faktori djelovanja koji ukazuju na restriktivnost FB algoritma, ograničavajući faktori koji dovode do redukovano prelijevanja iz digitalnog u građanske akcije, te ispitati da li grupa ispunjava principe zajedničkih dobara, što je značajno zbog toga što omogućava da grupa kao zajedničko dobro bude posmatrana kao kontra mehanizam ili kontra teg ograničavajućim efektima Facebook algoritama.

Društveni značaj. Ovaj rad predstavlja primjer dobre i inovativne prakse digitalnog aktivizma u društveno-ekološkim granicama ukazujući kako se upravljanje digitalnim alatima i prostorima može osnaživati i ograničavati građanska akcija.

Originalnost. U radu su predstavljeni do sada neobjavljeni podaci o načinu upravljanja Facebook grupom koji su rezultirali konkretnim građanskim akcijama.

Ključne riječi: digitalni aktivizam; eko aktivizam; Facebook algoritam; Facebook ograničenja; Facebook grupa „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“; građanska akcija; zajednička dobra

Abstract

Purpose. The purpose of this paper is to analyze the digital eco-activism on social networks and recognize when digital activism turns into civil actions. The focus of the paper will be primarily on the case study of the Facebook group “Rijeke Bosne i Hercegovine – budi promjena” (*The Rivers of Bosnia and Herzegovina – Be the Change*), with special reference to the limitations caused by the operation of Facebook algorithms and the Rules of use of this social network.

Methodology. For the analysis of the Facebook group “Budi promjena”, which has 55,800 members, a period of two years was covered i.e., from the very foundation of the group (from February 2020 to March 2022) and a statistical review of the activities of the group from 1 July 2021 to 21 March 2022. Through the case study of the Facebook group, an insight was given into the background operation of both the Facebook algorithm and the constant changes and introduction of new rules and restrictions that ultimately had a negative impact on the group activities. The paper presents a theoretical analysis, as well as the analysis of data collected relevant to this paper. Using a comparative theoretical approach, a comparison will be made with similar digital activists that have resulted in concrete civil actions along with applying the principles from the theory of common goods, which was founded by Elinor Ostrom, on the example of the “Be the change” group.

Results. From the presentation of the status (Facebook insights) of the operation of the group “Rijeke Bosne i Hercegovine – budi promjena”, the limiting factors of action that indicate the restrictiveness of the FB algorithm will be analyzed. The limiting factors that lead to lower spillover from digital to civic action are listed and it is examined whether the group meets the principles of commons, which is significant because it allows the group as a commons to be seen as a counter-mechanism or counterbalance to the limiting effects of Facebook’s algorithms.

Social Significance. This paper presents an example of good and innovative practice of digital activism in socio-ecological boundaries, showing how the management of digital tools can empower and limit civic action.

Originality. The paper presents the so far unpublished data on the management of the FB group, which resulted in concrete civil actions.

Keywords: citizen action; common goods; digital activism; eco activism; Facebook algorithm; Facebook restrictions; “Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena” Facebook group

1. Uvod

U današnjem digitalnom društvu digitalni aktivizam predstavlja koristan instrument za osnaživanje građana s obzirom na to da olakšava i promovira aktivno društveno djelovanje i sudjelovanje zahvaljujući novim tehnologijama, a istodobno doprinosi smanjenju digitalne isključenosti i digitalnog jaza. Digitalni aktivizam može se okvirno definirati kao aktivizam koji potiče osobe da se bore za političke, ekološke, socijalne, građanske, kulturološke i druge ciljeve, koji se ne temelji nužno na prethodno definiranoj ideologiji, hijerarhiji ili programu te za čiji se razvoj koriste tehnološki alati koji promiču viralno širenje i sudjelovanje (Manlose, 2016). Digitalni aktivizam nije dakle odgovarajuće isključivo posmatrati kao politički ili stranački već također kao građansku akciju koja može poprimiti obrise pokreta. O tome piše i H. Rheingold još 1993. u svojim virtualnim zajednicama (engl. *Virtual Community*). Rheingold daje slikovit opis upotrebe interneta u cilju aktivističkog djelovanja na primjeru organizacija i grupa koje se zalažu za očuvanje životnog okruženja, navodeći kao primjer da je 1992. godine postojao dovoljan broj grupa da opravda štampanje vodiča kao alata za aktivističke organizacije pod nazivom „Eko-povezivanje: svačiji vodič za online organizacije očuvanja životnog okruženja“. Pojednostavljeno kazano, digitalni je aktivizam mjesto gdje se društveni mediji te generalno digitalni prostor koriste za provođenje određene društvene akcije (Fuentes, 2014). Riječ je dakle o društvenoj akciji kojoj je potrebna vidljivost, ali ne uvijek nužno i masovnost kako bi se realizovala neka društvena promjena. Sa tog aspekta i savremenog pristupa, treba posmatrati

i digitalni aktivizam, a poslije i kroz praktične primjere kada i kako može postati i institucionalan, te posebno obratiti pozornost kako se građanski aktivizam, iz digitalnog premješta u fizički prostor. Ovdje se postavlja pitanje da li danas uopće postoji granica između digitalnog i fizičkog prostora.

Pojam digitalni aktivizam, koji je rezultirao društvenom akcijom datira još iz osamdesetih i devedesetih godina, kroz različite forme. Jedan od poznatijih primjera digitalnog aktivizma dogodio se 1998. godine, kada je meksička pobunjenička skupina koristila decentralizirane komunikacije, poput mobitela, za umrežavanje s razvijenim svijetom aktivista i pomogla u stvaranju antiglobalizacijske skupine „Narodna globalna akcija“ (PGA) u znak protesta protiv Svjetske trgovinske organizacije (WTO) u Ženevi. PGA je na taj način nastavila pozivati na „globalne dane akcije“ i okupljati potporu ostalih antiglobalizacijskih skupina (Vodovnik, 2011). Kasnije, svjetska mreža internetskih aktivističkih stranica pod krovim imenom Indymedia, stvorena je „u svrhu pružanja širokog pokrića prosvjedima WTO-a u Seattleu“ 1999. godine (McCaughey and Ayers, 2003). Dorothy Kidd citira Sheri Herndon u telefonskom intervjuu u julu, 2001. godine, o ulozi interneta u borbi protiv WTO protesta:

„Vrijeme je bilo pravo, bilo je prostora, stvorena je platforma, korišten je internet, mogli smo zaobići korporativne medije, koristili smo otvoreno izdavaštvo, koristili smo multimedija platforme. Primjetni su rani početci internet aktivizma, kao i dosezi istog, naime različiti su efekti koji se mogu postići putem digitalnih alata, ali i različiti putevi korištenja istih, jedna od bitnijih stvari jeste da internet obogaćuje digitalni ekosistem.“

Postepeno uvođenje i brzi rast društvenih medijskih platformi kao što su Facebook i Twitter od 2004. godine nadalje pomogli su potaknuti digitalni aktivizam do tačke u kojoj se cijele kampanje sada mogu izvoditi *online* i još uvijek imaju širok doseg te, za razliku na period prije društvenih mreža, stvorile su prostor za višesmjernu komunikaciju i interakciju, a ne samo distribuciju informacija (Rees, 2013). Glavni tok stranice društvenih mreža, najuočljivije Facebook.com, također svojim korisnicima stavljaju na raspolaganje alate e-aktivist. Društvene mreže su omogućile vidljivost aktivističkih ideja, postoji mnogo prednosti digitalnog aktivizma poput da demokratizira aktivizam, povećava transparentnost, demonstrira transformirajuću moć na društvo, generira značajnu raspravu i podiže svijest ljudi o bitnosti pojedinih ideja (netvist.org, 2017) te se prelijeva iz digitalnog u fizički prostor i, što je najvažnije, omogućuje višesmjernu komunikaciju.

Prema *online* aktivističkom istraživačkom centru Meta-Activism, digitalni aktivizam ima 6 osnovnih dijelova: oblikovanje javnog mnijenja, planiranje akcije, dijeljenje poziva na akciju, digitalnom djelovanju i prijenosu resursa (Rees, 2013). Shodno navedenom, ne možemo smatrati digitalne građanske pokrete pukom sku-

pinom surfera koja se obično naziva „mnoštvom“, već kao *smart mob* (inteligentno mnoštvo), odnosno skupinom koja se ponaša na inteligentan ili učinkovit način zahvaljujući eksponencijalnom rastu veza na internetu, jer postoji bojaz da aktivizam na internetu ne proizvodi pravu motivirajuću akciju. Aktivist Ralph Nader izjavio je da „internet ne radi baš dobar posao u motiviranju akcije“, navodeći da Kongres Sjedinjenih Država, korporacije i Pentagon ne moraju nužno da se „boje građanske upotrebe interneta“ (Lasser and Matthew, 2009). Građani mogu „lajkovati“ grupu aktivista na Facebooku, posjetiti *web* stranicu ili komentirati blog, ali ne mogu se uključiti u politički aktivizam izvan interneta kao što je volontiranje ili akcioniranje. Međutim, ta je kritika kritizirana kao zapadnocična jer odbacuje uticaj koji to može imati u autoritarnim ili represivnim kontekstima (Iskandar and Radsch, 2011). Da kritika Nedera R. ne stoji, očigledan je primjer na lokalnom kontekstu gdje rasprave, komentari, lajkovi unutar određenih Facebook zajednica proizvode određenu motivirajuću građansku akciju poput volonterizma ili pak izlaska na ulicu, poput grupe „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“,² grupe koja broji 59 200 članova, koja je je za kratko vrijeme, za nepotpune dvije godine okupila ekološke aktiviste, ljubitelje prirode, obične građane sa ciljem podizanja ekološke svijesti, borbe za očuvanje zajedničkih dobara, zaštite prirodnih resursa, promocije eko turističkih potencijala. Ali i akcija na samoj Facebook grupi, koja je rezultirala uključivanjem velikog broja ljudi u interakciju, odnosno pojavljivanja/okupljanja velikog broja ljudi, gdje je preko 10 000 ljudi objavilo sadržaj u samoj grupi, što je rezultiralo sa 23 000 različitih objava ekološkog sadržaja kako Facebook postova tako i fotografija, video isječaka, ali i konkretnim pozivima na akciju (Fb grupa, Budi promjena, 2022). Upravo spoj digitalnih alata i znanja, ali i sadržaja koji je naoko zabavan, za rezultat imao motivirajuću akciju, gdje se akcija ne završava na Facebook grupi kako to navodi Ralf Nadar, nego se aktivizam premjestio i na ulice kroz konkretne građanske akcije, što je rezultiralo sadnjom preko 70 000 stabala, preko 3000 akcija čišćenja ulica, poribljavanjem rijeka, peticijama, protestima i na koncu pravom građankom participacijom (Fb grupa, Budi promjena, 2022). Kroz ovaj primjer sa poluperiferije, tako i kroz mnoge uspješne primjere, poput Arapskog proljeća u kojemu su društvene mreže odigrale presudnu ulogu za sveopštu mobilizaciju. Ili kao što *Associtiaon for Progressive Communication* (APC, 2022) mreža dopušta osobama da se povežu, te se na taj način omogućava stvaranje društvene koordinacije osviještenog, participativnog i odgovornog društva (apc.com). Isto je tako Facebook grupa „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“ mjesto okupljanja različitih aktera, koji

² Grupa „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“, javna je grupa čijim moderiranjem upravljaju administrator i moderator, gdje administrator ima veća upravljačka prava od moderatora, gdje administrator može da vrši izmjene u samim pravilima, ali i upravljačkoj strukturi. U grupi „Budi promjena“ postoje 2 administratora, gdje je jedan od administratora Facebook profil, drugi je Facebook stranica istoimenog naziva. Administrator grupe ima uvid u pozadinska djelovanja, odnosno reakcije korisnika i interakcije može da prati kroz posmatrani period.

u svom narativu imaju riječ promjena, sa ciljem podizanja ekološke svijesti, ali i mjesta gdje se dogovora konkretna akcija.

Mnogo je rasprava i kritika na račun digitalnog aktivizma te pokušaja osporavanja motivirajuće snage i moći koju društvene mreže imaju. Nathan Jurgenson (2012) kritikovao je digitalni dualizam (digitalni svijet virtualan, a fizički svijet stvaran) upravo povodom pokreta u arapskim zemljama i Occupy pokreta, koji upotrebljavaju digitalnu tehnologiju za mobilizaciju, u svome tekstu „When atoms meet bits: Social media, the mobile web and augmented revolution“ tvrdi da su okupljanja velikog broja ljudi u fizičkom prostoru, koji su istovremeno digitalno povezani, postala nova realnost i da pokazuju upravo da se digitalni i fizički prostor interakcije prožimaju i nisu međusobno odvojeni. Komentare za ili protiv odlučujuće uloge društvenih mreža u revolucijama on smatra pojednostavljenim, jer redukuju na društvene mreže kompleksne istorijske i društvene uslove u kojima nastaju pokreti, koji na različite načine kombinuju upotrebu tehnologije i fizički angažman ljudi, te je zabluda odvojeno posmatrati tehnologiju i ljude, posebice odvojenost od društvenih mreža. Međutim, nazvati Arapsko proljeće pukom „Twitter revolucijom“ ili, kako kaže Jillian York (2011) „Ne Twitter, a ne WikiLeaks: Ljudskom revolucijom“ ne objašnjavaju kako tehnologija i društvo, digitalno i fizičko, mediji i ljudi, nadopunjuju jedni druge. Ne možemo fokusirati se na jednu stranu, bilo da je to ljudska ili tehnološka, bez dubokog priznavanja druge, dakle tehnologiju ne možemo odvojiti od ljudi. Digitalni aktivizam ima i svoje ograničavajuće faktore, ali i nedostatke, ne samo u kontekstu transformirajuće moći i prelijevanje iz digitalnog u fizički prostor, nego je poligon za tzv. „clicktiviste“ koji su obično pasivni, pokazuju slabo razumijevanje teme, ali su tu zbog popularnosti na društvenim mrežama, nerijetko pojednostavljujući poruku, ostavljajući manje prostora za javnu raspravu i razmjenu mišljenja, kao i opasnosti da aktivizam ne preraste u jednu vrstu zabave (Netvist.org,2014).

Kao jedan od načina konceptualnog razmatranja i razumijevanja digitalnog aktivizma, perspektiva i principa zajedničkih dobara, može poslužiti kao mehanizam za dopunu nedostataka i ograničenja ponuđenih definicija i okvira za razumijevanje digitalnog aktivizma.

Model zajedničkih dobara, odnosno upravljanja nad zajedničkim dobrima, koristeći principe Elinor Ostrom kao i na teoriji zajedničkih dobara za koju je dobila i Nobelovu nagradu, Ostrom je dokazala da dobrima ne moraju upravljati ni tržište ni država, dokazujući tako treći model upravljanja. Time je dovela u pitanje prihvaćeno mišljenje kako se zajedničkim vlasništvom loše upravlja i kako ga ili trebaju regulirati centralne vlasti ili ga treba privatizirati (Tomašević et al., 2020).

Kroz osam načela oblikovanja ilustrirane dugotrajnim institucijama nudi model koji bi naizgled mogao biti okvir za razumijevanje digitalnih zajednica, a to su: jasno definisane granice, kongruentnost između pravila prisvajanja i pribavljanja lokalnih uvjeta, dogovor oko kolektivnog izbora, nadziranje, stupnjevite sankcije,

mehanizmi rješavanja sukoba, minimalno priznata prava na organizovanje i ugniježden poduhvat (Ostrom, 1990). Model zajedničkih dobara u ovom radu može se posmatrati kao mogući kontramehanizam Facebook algoritmima i pravilima, kao ograničavajućim faktorima digitalnog aktivizma.

1.1. Cilj rada

U skladu sa do sada navedenim, cilj ovog rada je da istraži i objasni kako digitalni aktivizam na Facebook grupi: „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“ dovodi do građanske akcije, odnosno prelijevanje iz digitalnog u fizički prostor uz ograničavajući učinak uslijed Facebook algoritama i Facebook pravila koji demotivirajuće utječu na djelovanje članova Facebook grupe “Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“ i njihov građanski aktivizam.

1.2. Metodologija rada

U ovom radu korištene su kvalitativne i kvantitativne metode istraživanja, u kombinaciji sa pregledom literature. U kvalitativnom dijelu rad se bazira na deskriptivno analitičkoj metodi, a u kvantitativnom dijelu istraživanja kroz grafički prikaz pozadinskog djelovanja Facebook algoritamskih sistema i unutrašnjih pravila dat je grafički presjek stanja smanjenja vidljivosti nakon uvođenja promjena. Fokusom na grupu „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“, rad omogućava uvid u konkretne kvantitativne vrijednosti (npr., broj pregleda, lajkova, komentara zbirnih i pojedinačnih objava).

Predmet praćenja u ovom radu odnosi se na: rast grupe, pregled impresija i generalno interakcija, kako na pojedinačnim objavama tako i kroz kvartalno posmatrane periode zbirnih objava, analizirane kroz iskustva administriranja grupom.

Kroz studiju slučaja u posmatranom periodu, analizirano je 23 000 Facebook postova (statusi, fotografije, video materijali, snimci uživo itd.) te interakcije koje su odvijale se na grupi, pregledi komentara, reakcije članova na pojedinačne objave, zainteresiranost te koje objave i kakve su rezultirale društvenom akcijom ili građanskom akcijom. Predmetnom analizom obuhvaćeno je i pozadinsko djelovanje samih Facebook algoritama, i konstantno mijenjanje pravila te je ispitano šta su uzroci koji dovode do smanjene vidljivosti te koji je to momentum koji dovodi do aktiviranja Facebook restriktivnih pravila, da li to radi umjetna inteligencija ili ovlašteno lice za pregled vjerodostojnosti objava. U kvalitativnom dijelu rad se bazira na deskriptivno analitičke metode, kroz stalnu interakciju sa učesnicima grupe, koji su odvijali se na samoj grupi. Kroz ukrštanje kvantitativnih i kvalitativnih metoda dobiveni su odgovori na postavljeno istraživačko pitanje, primjenjujući koncepte upravljanja koje je uspostavila Elinor Ostrom (1990), dakle korištena su i načela zajedničkih dobara. Ovdje je važno napomenuti da je autor članka član

grupe „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“, što može dovesti do propitivanja subjektivnosti u određenim situacijama.

2. „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“: digitalni aktivizam u službi građanske akcije

Grupa „Budi promjena“ predstavlja kombinovani digitalni prostor sve tri kategorije aktivista na društvenim mrežama, kako su Džordž i Lidner (2019) grupisali: posmatrači, tranzicione digitalne aktivnosti i digitalne gladijatorske aktivnosti. Ali, Grupa „Budi promjena“ prevazilazi sve tri vrste aktivnosti, iako su istovremeno sve tri prisutne u samoj grupi, ona potiče na konkretnu akciju, koja uveliko izlazi iz digitalnog prostora i prelijeva se u građansku akciju.

U grupi „Budi promjena“, postoji veliki broj posmatrača ili lijenih aktivista, čiji se aktivizam uglavnom odnosi na lajkanje, komentarisanje i dijeljenje sadržaja koji se kreira u grupi. Ta je grupa aktivista najviše kritikovana, ponajviše od strane eko aktivista, ali i šire društvene zajednice, koja kritikuje iste da nikada ne izlaze na ulice, i da se kriju iza tastature (Jaber, 2016). Dok ono što je svojstveno gladijatorskim digitalnim aktivnostima, a dešava se u grupi, jeste raskrinkavanje lica koja krše zakon, kroz objavljivanje raskrinkanog sadržaja unutar grupe, gdje članovi grupe uslikaju počinioca nelegalnog djela te istog objave na samoj grupi. Jedno od najnovijih pravila koje je uveo Facebook, jeste anonimna objava unutar grupe, gdje svaki član može da objavi anonimno sadržaj, identitet ostaje poznat samo administratoru koji objavu mora da odobri, što uveliko olakšava djelovanje članovima pri objavi gladijatorskog sadržaja, a sve u cilju podrške eko pokretu. I treća kategorija aktivista su tranzicione digitalne aktivnosti, od aktivnosti iz te kategorije u grupi su najviše prisutne peticije i ankete, nerijetko je primjetan i botovizam ili najezda lažnih profila. Za nepune 2 godine preko 2000 lažnih profila pokušalo je ući u grupu, većinom su spriječeni kroz Facebook pravila i brisanje lažnih profila iz grupe, a sa novim Facebook pravilima uopšte nije dopušten ulazak u grupu, što je omogućeno kroz digitalne alate za profile koji nemaju sliku i druga slična pravila (Rijeke BiH, 2022).

Posmatrajući upravljanje nad grupom „Budi promjena“, kroz prizmu ekosistema digitalnog aktivizma, grupa potiče građanski, nerijetko i politički te zagovarački mehanizam za očuvanje prirodnih dobara. Riječ je o izgrađenoj društvenoj zajednici koja minimizira narative koji su rušilački, ne dozvoljava im da uđu u komunikacijski prostor, te na taj način gradi sigurnu zajednicu nudeći okvir ponašanja i učenja na društvenim mrežama. U izvjesnom smislu moglo bi se smatrati kako ova FB grupa predstavlja i oblik digitalnog zajedničkog dobra. Iako pojam zajedničkih dobara najčešće podrazumijeva prirodna dobra ili resurse (poput izvora, rijeka, jezera, šuma) ili društvena dobra (poput zgrada, javnih prostora, infrastrukture itd.), zajednička dobra čine i podaci i informacije te režimi uprav-

ljanja i odlučivanja (White and Standaert, 2016). Prema ideji zajedničkih dobara, građani zajedno osmišljavaju nove oblike društvene mobilizacije i inovativne oblike organiziranja zajedničkih dobara, tako da sa pravom možemo kazati da je digitalni aktivizam koji prelazi u društvenu akciju, preko FB grupe zasigurno inovativan oblik koncepta digitalnih zajedničkih dobara. Zajedničke akcije koje nadilaze dualizam između države i tržišta pokazuju da postoji mogućnost kolektivnog djelovanja koja neće biti utemeljena na tržišnoj razmjeni, kao ni u disciplinarnom, hijerarhijskom i paternalističkom pristupu kakav provode neoliberalne države (Horvat, 2016), a koji stvara infantilno građanstvo i vodi k biopolitičkoj imunizaciji. (Dolenec and Žitko, 2016). Odnos države i zajedničkih dobara uključuje dva važna momenta: pitanje vlasništva ali i, prema njima, mnogo važnije pitanje režima upravljanja, odnosno pitanje prava o odlučivanju. Zajedničko upravljanje pretpostavlja promišljanje demokratskih principa upravljanja i vodi participatornim i inkluzivnim režimima upravljanja koji će onemogućiti stvaranje hijerarhije i klasnu kontrolu nad zajedničkim dobrima (ibid.). Stoga je pristup novim i inovativnim načinima upravljanja kao zajedničkih dobara (kojima upravljaju građani) nužno početi promišljati o građanima i to onim digitalnim. White i Standaert (Đurin, 2018) primjećuju da brojne građanske inicijative koje nastaju oko borbe za zajednička dobra stvaraju upečatljiv politički momentum koji itekako dovodi u pitanje postojeće režime i modele upravljanja. Grupa „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“ teži svoje upravljanje zasnovati na 8 principa ili načela, teorije zajedničkih dobara koje je uspostavila E. Ostrom.

Sa aspekta organizovanja, pomjerajući granicu fizičkog i digitalnog, i uspo-ređujući samu grupu, sa konceptom digitalnog parka, grupa slijedi principe zajedničkih dobara. U svom historijskom momentumu grupa je nastala prije dvije i pol godine, tačnije u februaru 2020. godine kao rezultat potrebe i borbe kako za podizanje ekološke svijesti tako i za očuvanje zajedničkih dobara, te za kratko vrijeme izgradila se zajednica koja broji 59 200 članova. Grupa je u svojoj kategoriji javna, ima otvoren pristup, ali i unaprijed utvrđena pravila oko kojih su svi članovi donijeli jednoglasnu odluku, putem glasanja na samoj grupi. Zajednica je sastavljena od Facebook profila kojima upravljaju ljudi i na taj je način, povezujući sve što se dešava u digitalnom prostoru, refleksija stvarnog, uzimajući u obzir momentum da iza svakog Facebook profila stoji čovjek (individua). Tako da uspostavljenu instituciju čine svi članovi, koji su upravljačka prava, u smislu nadzora nad poštivanjem pravila koja se dešavaju unutar same grupe prebacila na administratore i moderatore, odnosno osnivače, s tim da administrator nema veća prava kada je u pitanju odlučivanje u grupi od bilo kojeg drugog člana. Resurs kao jedan od tri temelja teorije zajedničkih dobara jest sama grupa kao digitalno zajedničko dobro koje pripada svima. Dakle prije nego li objasnimo svih 8 principa prema Ostrom, zajedničko dobro mora imati resurs, instituciju, povijest i izazove. Grupa se suočava sa dosta izazova. Jedan od ključnih izazova jeste, a može se

dovesti u vezu i sa vlasništvom, jer je stvarni vlasnik autoritet iza sjene, da li može se uopšte zajednički upravljati, kada je vlasnik neko treći, koji je uglavnom tržišno orijentiran, te kako prepustiti upravljačka prava zajednici, ako je ipak sa aspekta vlasništva neko drugi vlasnik i mijenja pravila. Naravno veliki je broj izazova, od najezde lažnih profila kreiranja više Facebook naloga unutar grupe itd.

2.1. Digitalni aktivizam i građanska akcija

U ovom dijelu rada prikazani su konkretni primjeri kako se digitalna akcija premješta u fizički prostor i koji su uslovi i procesi potrebni da do prelijevanja dođe. Aktivizam u okviru grupe dovodi do konkretnih društveno-ekoloških akcija kao što je uklanjanje smeća sa ulica, zagovaračkih inicijativa kroz participativno učešće javnosti u donošenje odluka, poput novog zakona o električnoj energiji, kroz slanje pisama od strane građana Domu naroda Parlamenta Federacije, sve do protesta na ulicama, akcija čišćenja smeća, pošumljavanja i drugih vidova građanskog bunta, gdje se dogovori za akciju, ali nerijetko i sama akcija dešavaju digitalno. Na primer slanje pisama prema Domu naroda Federalnog Parlamenta, sa konkretnim zahtjevom da Dom naroda Federalnog Parlamenta FBiH usvoji novi zakon o električnoj energiji, što bi u konačnici dovelo do prestanka gradnje malih hidroelektrana, za šta se aktivisti širom BiH zalažu. Sama mobilizacija zajednice dešavala se posredstvom društvenih mreža, od pisanja pisama, slikanja sa pismom i nakon toga viralnog širenja društvenim mrežama, do konkretnog slanja dokumenta Doma naroda Federalnog Parlamenta FBiH. Okidač masovne mobilizacije društvene su mreže, koje su rezultirale konkretnim akcijama poput slanja pisama, učešća u pisanju peticije od 55 000 potpisa, a sa posredstvom grupe 5000 potpisa i sl. Društvene mreže odigrale su presudnu ulogu sa aspekta mobilizacije ljudi, i viralnosti širenja, doprinijele vidljivosti, te poduprijele „izlazak na ulice“, odnosno na proteste, kao što je bio slučaj i na drugim protestnim okupljanjima u znak podrške kampanji stop gradnji malih hidroelektrana, ali i konkretnih primjera na samoj grupi poput akcija čišćenja, gdje je recimo za jedan dan izašlo 850 aktivista i uklonilo 30 tona smeća itd.

Upravo na primjeru grupe „Budi promjena“ vidimo nužnost kombinovanja digitalnog i fizičkog prostora, te snagu digitalne zajednice kao resursa za masovnu mobilnost (Jurgenson, 2012; York, 2011). Upravo prethodne navedene tačke prelijevanja na primjeru akcije grupe dokazuje da sinergija digitalnog i fizičkog, kombiniranje digitalnog aktivizma i eko akcije u javnom prostoru nužna je kako bi se dobio željeni efekat, što se i na ovom primjeru pokazalo kao „dobitna kombinacija“ koja je rezultirala promjenama u društvu. Zbog toga bi digitalno iskustvo upravljanja Facebook grupom trebalo preseliti u zajednicu kojom upravljaju građani, na istim ili sličnim postulatima kojima se upravlja u grupi. Nažalost istina je nešto sasvim drugo, jer grupom upravlja neko drugi, odnosno autoritet iz sjene – u

ovom slučaju Facebook, koji je otežavajući faktor za digitalni aktivizam i njegovu potpunu transformirajuću moć. Članovi Facebook grupe Rijeke Bosne i Hercegovine ne samo da se suočavaju sa borbama kako digitalnu akciju premjestiti u fizički prostor nego i sa Facebook algoritamskim sistemima.

2.2. Ograničavajući efekti Facebooka na primjeru grupe „Budi promjena“

Nakon što smo osvijestili da digitalni aktivizam sam po sebi nije presudan za preljevanje građanske akcije iz virtualnog u fizički prostor nego da postoji autoritet iz sjene, u ovom dijelu prikazani su konkretni ograničavajući faktori za rad grupe koje prouzrokuju Facebook algoritmi i unutrašnja pravila korišćenja.

Pogledamo li hronologiju pravila korišćenja Facebooka stvar će u mnogome biti jasnija i uvidjet ćemo kako se način upravljanja sadržajem i aktivnostima na grupi kroz vremenski period mijenjao. S prva su sadržaji koji su imali najviše lajkova bili postavljeni na sam vrh *feeda*, da bi netom poslije utrošeno na pojedinoj objavi bilo ključno za rangiranje, dakle nije više bitna bila interakcija. Trenutno važe malo drugačija pravila, tako da ako gledate i pretražujete slike više će vam se slike prikazivati, ako više preferirate video isječke, video materijali će vam se više prikazivati, ako više komunicirate sa jednom osobom, više ćete imati prikazanog sadržaja od osobe sa kojom komunicirate, nego li sa nekom drugom (Itnetwork.rs, 2022). Dakle Facebook bazira svoje postojanje na aproprijaciji i obradi ličnih i drugih podataka o svakom pojedincu do te mjere da omogućuje da algoritamski sistemi i druge tehnologije procijene šta bi se pojedincu eventualno moglo svidjeti, na osnovu prethodno izgrađenih personaliziranih profila i tako izlaže ljude sa preko 100 000 eksperimenata svaki dan.

Uobzirimo li sve navedeno i povežemo sa grupom Rijeke Bosne i Hercegovine, pravo je pitanje koliko ljudi bez obzira na broj članova u grupi vidi objavu. Iako se ista dešava u samoj grupi, broj članova ne znači da sve što se objavi u grupi vide svi. Stvar je uveliko pogoršana u momentu kada su ukinute obavijesti članovima grupe o interakcijama koje se dešavaju u istoj. Nije li to uzaludni posao i konstantna borba, jer brojnost članova grupe ne znači jednakost vidljivosti, čemu onda članstvo?

Ipak ovdje treba jasno naglasiti i dodati da se Facebook konstantno suočava i sa drugim problemima pa nerijetko zbog jezički nesmotrenog prevoda uvodi restrikcije te krši vlastite standarde zajednice, poput iskustva gdje su korisnici na prikaz novinskog videa s crnim muškarcima, upitani da li žele „i dalje gledati videozapise o primatima“ (Bbc.com, 2021). Ili primjerice brisanje sadržaja od strane YouTube platforme o zločinima u Siriji. Platforma YouTube u vlasništvu Googlea izbrisala je stotine hiljada snimaka koje su postavili sirijski aktivisti otkako je 2017. godine uvela automatski *software* brisanja sadržaja koji su metom primjedbi, uključujući

i snimke nasilja i eksplicitnih prizora (AFP, 2021). Ovdje je jako važno spomenuti kako Jandrić (2021) objašnjava, funkcioniranje *audit* algoritma uspoređujući ga sa financijskom revizijom u javnim poduzećima: nepristrani stručnjaci testiraju rad algoritma i prijavljuju eventualne nedostatke.

Kroz primjer grupe „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“, gdje je upravo neovisna organizacija za provjeru tačnosti podataka, platforma Raskrinkavanje i Agence France Presse (AFP) koje je Facebook ovlastio za provjeru podataka u Bosni i Hercegovini, a koje su certificirane od Međunarodne mreže za provjeru činjenica (IFCN) (Karović, 2021), ocijenile objavu unutar same grupe dezinformirajućom te istu učinila nedostupnom i nevidljivom, što detaljnije prikazujemo kroz sliku, nakon čega je Facebook uveo ograničenja za grupu u smislu smanjenja vidljivosti ili manjih dosega po pojedinoj objavi. Dodatan problem je što grupa nema mogućnost ulaganja žalbe i zahtjevanja korekcije, čime je ostavljena na milost i nemilost ne samo Facebook pravilima i algoritmima već i trećim stranama kao što su *fact-checking* organizacije.

U vasoj grupi navedene su netočne informacije. Uklanjanje netočnih informacija iz grupe pomaže da Facebook postane ljepše mjesto za sve.

Neovisna organizacija za provjeru tačnosti podataka ocijenila je objavu koja više nije dostupna.

Podijeljeno u stavci Rijeke Bosne i Hercegovine "Budi promjena"

Organizacije za provjeru podataka pregledale su informacije • 2 mj.

Neovisna organizacija za provjeru tačnosti podataka ocijenila je objavu koja više nije dostupna.

Podijeljeno u stavci Rijeke Bosne i Hercegovine "Budi promjena"

Organizacije za provjeru podataka pregledale su informacije • 3 mj.

Neovisna organizacija za provjeru tačnosti podataka ocijenila je objavu koja više nije dostupna.

Podijeljeno u stavci Rijeke Bosne i Hercegovine "Budi promjena"

Organizacije za provjeru podataka pregledale su informacije • 3 mj.

Ograničenja

Vaša je grupa ograničena zato što nije u skladu s našim Standardima zajednice. Znamo da nismo uvijek u pravu, pa ako mislite da smo negdje pogriješili, možete nas obavijestiti tako da se ne složite s našom odlukom. U nekim slučajevima možete ukloniti ograničenje tako da se ne složite s uklanjanjem sadržaja ili tako da uklonite netočne informacije.

Distribucija vaše grupe smanjena je zbog netočnih informacija

Slika 1. Ograničenja koja je uveo Facebook nakon provjere tačnosti podataka koje je ocijenila nezavisna organizacija za provjeru

6.286.660 Viewed ⓘ
21. ožu 2022.

Slika 2. Rast grupe od 1. 7. 2021. godine, do 21. 3. 2022. godine.

391.111 Viewed ⓘ
▼ 93,36% prema 27. velj 2022.
26. ožu 2022.

Slika 3. Vidljivost (doseg objava) – rast grupe nakon uvođenja restrikcija u posljednjih 28 dana

Na slikama 1, 2 i 3 vidi se smanjena vidljivost, kao i smanjen broj pregleda u odnosu na posmatrani period u posljednjih 6 mjeseci, neposredno nakon uvođenja restrikcije za grupu, povezano sa odlukom nezavisnog tijela platforme Raskrinkavanje i AFP, koje je dalo negativnu ocjenu za tačnost objave u grupi.

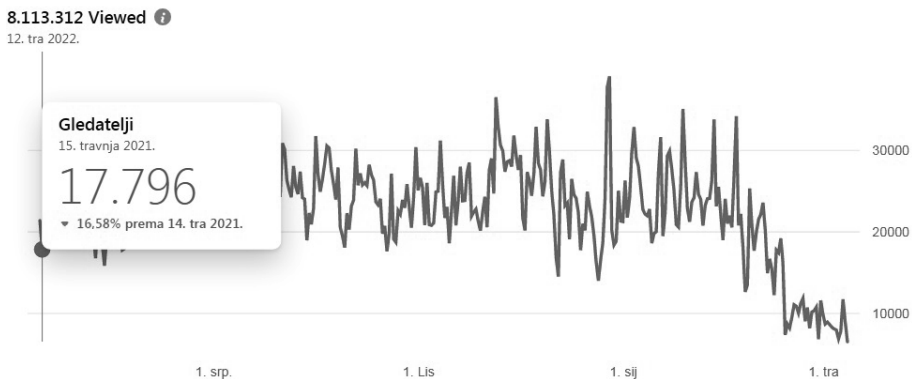
Druga problematika je u tome što je Facebook uklonio pojedine komentare koji su koristili riječ „stoka“ ne uzimajući u obzir širi društveni kontekst niti šire značenje, u usporedbi sa drugim platformama i portalima na kojima dominira rušilački narativ i nerijetko pozivi na linč sa izraženim govorom mržnje u vezi sa kojim Facebook rijetko poduzima šta (Jusić, 2019). Dok u grupi „Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena“, na spomen riječi „stoka“, iako nisu isti bili upu-

čeni niti pojedincu, nego izražavaju stanje jednog društva, Facebook zahvaljujući svom algoritmu označava komentar govorom mržnje, i nakon ponovljenih nekoliko komentara i izbrisanog sadržaja od strane Facebooka, isti stavlja grupu na ograničen pristup, i uveliko smanjuje vidljivost grupi.

Ponavljanje brisanja komentara od strane Facebooka i negativne ocjene nezavisnih tijela dovode u opasnost sam rad grupe, gdje se volonterska građanska akcija suočava sa još jednim problemom, i još jednim poljem borbe, pored borbi sa botovima i borbi koje se prelijevaju iz digitalnog u građansku akciju, borba se dešava i sa Facebook algoritmom i Facebook auditom. Imajući u vidu da je u grupi objavljeno preko 23 000 objava različitog sadržaja od članova grupe, dominantno autentični sadržaji te da grupa ima preko 500 miliona pregleda sve u cilju očuvanja prirodnih dobara, jasno je da grupa ima očigledan društveni značaj. Uvođenjem pravila od strane Facebook zajednice, nerijetko ne isključujući subjektivnost, rezultat je smanjenje vidljivosti grupe, kao i otežan prijem novih članova u grupu, uz uvažavanje društvenog doprinosa same grupe društvu. Postavlja se pitanje zašto se pomenuta pravila ne primjene na pojedincu (profilu iza kojeg stoji lice), a ne na kolektiv. Zašto se individualna odgovornost primjenjuje na kolektiv, odnosno zašto se uvode restrikcije grupi zbog nerijetko ciljanog rušilačkog sadržaja od strane pojedinaca, kojima je prvenstveni cilj da naruše istu.

Uvođenjem novih pravila za javne grupe, koja su djelimično stupila na snagu početkom 2022. godine (Facebook.com, 2022), predviđa se automatizovano odobravanje novih članova u grupu, umjesto administratora ili moderatora grupe. Nazivajući aktivnost participativnim učešćem, jasno je da Facebook postepeno za javne grupe umanjuje značaj administratora. Zbog toga bi moguće bilo članovima grupe, ali i onima koji nisu članovi grupe, objavljivanje u samoj grupi bez prethodnog odobrenja administratora. Na koncu to novo pravilo dovelo bi upitnost potrebe za postojanjem grupe i uloge administratora jer bi svako mogao da objavi šta želi, bez ikakvih pravila, te bi koncepti na kojima je grupa kreirana bili dovedeni u pitanje. Međutim, dokaz da je grupa dovoljno porasla, i da ima utjecaj jeste i naglo interesovanje samog Facebooka za istu, u smislu praćenja sadržaja koji se objavljuje, ko objavljuje itd. jer u momentima kada nema značajne vidljivosti nema ni restrikcija primjetnih, restrikcije rastu analogno rastu vidljivosti grupe. Postavlja se pitanje nije li nužno objavljivati samo senzacionalne tekstove koji imaju značajnu vidljivost i time hrane Facebook algoritme, ali i biznis model. Pojednostavimo li stvari, suštinsko pitanje je da li Facebook ima finansijske dobiti od rada javnih grupa, tako i same grupe, jer ne smijemo zaboraviti šta je Facebook. Naravno, odavno nije tehnološka kompanija. Facebook je najveći medijsko-oglašivački (izvor) konglomerat u povijesti globalnih medija. S više od dvije milijarde dnevnik korisnika i aplikacijama poput Instagrama i WhatsAppa u vlasničkom portfelju, utjecaj najveće društvene mreže na kreiranje svjetskih politika (ali i na upravljanje ponašanjem glasača, kao i kupaca korporativnih proizvoda) nadmašuje

je utjecaj bilo kojeg medija. Zbog svega toga, sa aspekta Facebook korporativnog načina promišljanja, Facebook nema direktnu korist od same grupe, kao što ima od direktnih sponzorisanih sadržaja i oglasa. Zbog toga je jasno da nema besplatne vidljivosti i, ako nema plaćenog oglašavanja, vidljivost je u rukama Facebook algoritama, dok sama grupa i administratori gotovo da nemaju nikakve mehanizme na raspolaganju da ukrote algoritme i prekroje Pravila korišćenja u korist građanske akcije.

Slika 4. Prikaz aktivnosti Facebook grupe od 15. 4. 2021. godine do 12. 4. 2022. godine

Na slici 4 se jasno vidi nagli pad vidljivosti od 15. 3. 2022. godine i ograničenje publike, gdje je na datum 28. 3. 2022. godine bilo prisutno ispod 6000 gledatelja, dok prosječan broj gledatelja tokom 2021. godine nije prelazio prag ispod 17 000. Ono što ohrabruje jest da je grupa u pomenutom periodu ipak imala preko 8 miliona pregleda, što je dovodi u ravan jedne od najvidljivijih grupa u BiH, dakle bez obzira na ograničenje i algoritamske zamke. U periodu ograničenja, članovi su povećali svoje aktivnosti u smislu objava i dijeljenja sadržaja te kroz prepoznavanje postojećih restrikcija, uslijedio je direktan poziv na akciju administratora da se povećá broj objava i da se sadržaji dijele i na vlastitim profilima. Uporedimo li pak broj objava u prethodnom periodu prema Facebook insights je vidljivo da se broj objava niti broj interakcija nije smanjio u usporedbi sa periodom zadnjih 28 dana, a vidljivost je drastično smanjena (Facebook group insight, 2022). Isto tako vidljivo je da je broj pridruživanja članova na dan 31. 3. 2022. godine dosegao enorman rast, priključilo se 1006 novih članova za samo jedan dan, a na rastu grupe nije primjetna promjena, nego se sa 55 730 povećao broj članova na 55 880, a u pomenutom periodu je pristupilo grupi preko 2200 novih članova. To znači da se restrikcije ne odnose samo na vidljivost nego i na prijem novih članova i sprječavanje prirodnog rasta grupe (Facebook group insight, 2022). Kroz taj primjer jasno su vidi ko u suštini upravlja virtualnim prostorom u krugu Facebook zajed-

nice, te da su administratori,³ moderatori,⁴ urednici,⁵ vlasnici profila itd., samo u službi Facebooka budući da kroz svoje aktivnosti oni „hrane“ sadržajem algoritme kojim se prisustvo na platformi monetarizuje kroz plaćena oglašavanja sa jasno targetiranom publikom.

Na taj način, uvijek pokazujući ko ustvari upravlja digitalnim prostorom, na koncu koliko god mislili da imamo slobodu djelovanja na Facebook platformi, upravo je suprotno, i dalje smo samo korisnici koji hrane bunar bez dna.

Kao nužnost se nameće upravljanje na drugim principima, kreirati drugačije načine upravljanja, poput principa zajedničkih dobara, i drugačijeg koncepta upravljanja, gdje je sama grupa koncipirana na konceptima upravljanja koje je uspostavila Ostrom, donekle pružajući mehanizme otpora Facebook algoritmu. Na prikazanom grafikonu vidi se da bez obzira na restrikcije koje je uveo Facebook u grupu, članovi grupe nastavljaju aktivnosti te na taj način pružaju otpor Facebook algoritmu, jer vidljivost je i dalje prisutna, gdje je presudan momentum zajedništva kao presedan otporu algoritmima, a zajedništvo im upravo daju principi zajedničkih dobara.

2.3. Upravljanje grupom na principima zajedničkih dobara

U ovom momentu zajednica pruža otpor algoritmima kroz stalno zavaravanje samog algoritma, nebroj puta reklo bi se na „mišiće“ odvija se kroz masovne objave i masovna dijeljenja te poticanje i poziva na masovnu interakciju. Jedan od zadnjih primjera, kada se desilo smanjenje vidljivosti i restrikcije koje su uvedene grupi jeste direktan poziv članovima grupe da u komentare ispod posta napišu bilo koji komentar kako bi testirali vidljivost, ali i dovodili fizički ljude na grupu kako bi namjenski i ciljano istu posjećivali. Nerijetko nakon takvog pristupa i pisanja u support, vidljivost bi vratila se. Neophodno je nužno stalno objavljivati i poticati na veliki broj interakcija kako bi se uhvatio Facebook algoritam, a ne da Facebook algoritam uhvati grupu.

Da Facebook ništa ne prepušta slučaju, govori u prilog najava plaćanja administratorima grupa za administriranje sadržajem u grupama koje imaju veliku vidljivost i izgrađene zajednice (Fodder.com, 2022). Stoga se kao prirodno rješenje

³ Administrator je lice koje upravlja grupom, koje može da dozvoli drugim Facebook profilima da budu administratori ili moderatori, može da ih ukloni, lice koje upravlja grupnim postavkama, može da mijenja naziv grupe, sliku naslovnice ili privatne postavke), dodaje ili odbija nove članove, odobrava objave, uklanja postove i komentare, dodaje na vrh grupe sadržaje, dopušta anaonimne objave itd.

⁴ Moderator je lice koje isto upravlja grupom, samo sa manjim nadležnostima i slabijom upravljačkom moći, ali moderator također može da dodaje članove, da ih briše, da blokira i suspenduje, da odobrava objave ili ne odobrava objave, uklanja postove itd. (s tim da sa uvođenjem novih pravila za javne grupe, postoje i anonimne objave).

⁵ Urednici se više odnose na Facebook stranice i web portale; ta uloga ne postoji na grupi.

nameće, kao odgovor na korporativni način djelovanja, uspostavljanje vlastitog digitalnog aktivističkog prostora, pored koncepta i upravljanja po principu zajedničkog dobra, po urneku na Indynmedia, ili tačnije društvene mreže, ideja da se kreira autonomna društvena mreža – ili samo mreža koja će biti uspostavljena na principima zajedničkih dobara. Da li je moguće upravljati grupom po principima zajedničkih dobara koje je utemeljila E. Ostrom (1990).

Prvi princip koji je uspostavila jeste jasno definisati granice. U grupi su granice jasno definisane, imamo grupu koja broji 59 200 članova, sa afinitetom stalnog širenja, granice su uspostavljene da članovi grupe mogu da budu stanovnici Bosne i Hercegovine, i eko aktivisti iz regiona, sa pretpostavkom da je i eko aktivistima utemeljeno u ideji zajedničkog dobro. Prije pristupanja samoj grupi, članovi prihvataju pravila, a administratori i moderatori pregledavaju sam profil, i nakon što isti ponudi odgovore, postaje ili ne postaje član grupe.

Drugi princip koji je zadovoljen jeste kongruentnost između pravila prisvajanja i pribavljanja. Postoji dobra veza jer su i jedno i drugo prilagođeni lokalnoj zajednici. Uspoređujući to sa prirodnim resursom, primjerice vodom, koja ima svoje rezerve. Ovdje rezerve nisu prisutne, a članovi međusobno određuju pravila. Stvari se dešavaju prirodno, nema registrovanog udruženja niti neko ima kontrolu nad grupom, grupa pripada svim članovima, koji se međusobno dogovaraju oko načina djelovanja, kao i oko pravila. Eventualno finansiranje određene akcije dešava se kroz samoorganizovanje i shodno potrebama obezbjeđuje ono što je minimum za organizovanje određene akcije. Aktivnosti su zasnovane na građanskoj solidarnosti.

Treći princip je dogovor oko kolektivnog izbora, gdje se propituje formalna i neformalna struktura izbora. Glavna institucija je administratorsko tijelo, kojeg čine administratori i moderatori, oko čijeg se postavljanja zajednica dogovori. Na taj način se ovlasti prebacuju na administratora, lice koje upravlja grupom, u smislu odobravanja objava, vodeći računa da svaki član ima pravo da objavljuje, ali i računa o limitima, sa ograničenim brojem objava, oko kojih se zajednica dogovori. Ograničavanje broja objava je iz razloga jer prekomjerne objave smanjuju vidljivost jer jedna objava preklapa drugu, i time se ugrožava željeni efekat.

Četvrti princip jeste nadzor. Članovi grupe imenovali su pravni tim, koji je ujedno i nadzor. Pravni tim je formiran na način da svi članovi koji su ispunjavali reference, recimo da su imali završen pravni fakultet, mogli su da budu u pravnom timu, koji je između sebe imenovao pravni savjet, koji ima ulogu upotrebe intervencije. Ako postoje neke konfliktne situacije, pravni tim ih rješava. Niko od članova pravnog tima ne prima naknadu.

Peti su princip stupnjevite sankcije koje se primjenjuju ako određeni član grupe krši pravila same grupe ili je sklon govoru mržnje. Tada svaki član ima pravo da prijavi sadržaj kao neželjeni bilo administratoru bilo direktno Facebook zajednici,

te ako se utvrdi da ima elemenata govora mržnje član ili komentar se uklanjanju iz grupe. Drugi metod stupnjevite sankcije jeste brisanje komentara ili skrivanje komentara tako da isti nema vidljivost. Treći stepen jeste, tzv. mutiranje člana. Tada se članu ne dozvoljava komentarisanje niti objavljivanje u grupi na određeni vremenski period, a za članove koji stalno krše standarde grupe postoji opcija blokiranja ili trajna zabrana komentarisanja i objavljivanja, te nepostojanje mogućnosti da vidi šta se dešava u grupi. Isto tako postoji i eksterni nadzor od strane Facebook zajednice, koji definiše da li su prekršena pravila zajednice i na taj način Facebook određuje sankcije u smislu da se mogu izreći i samoj grupi.

Šesti je princip mehanizam rješavanja sukoba. Sukobi unutar grupe i članova se uglavnom rješavaju razgovorom, i stupnjevitim sankcijama, i ovlast za rješavanje sukoba je prebačena na administratora.

Sedmi princip minimalnih prava na organizovanje je također ispoštovan, jer Facebook priznaje način organizovanja unutar grupe, ne traži nikakvu monetarizaciju, i minimalni princip za organizovanje bez uplitanje je zadovoljen, uz uslov da se članovi pridržavaju širih pravila koja važe za Facebook zajednicu.

Osmi princip je ugnježdeni poduhvat, koji nije primjenjiv, s obzirom da Facebook grupa Rijeke Bosne i Hercegovine nije dio šireg resursa pod upravljačkom strukturom zajedničkih dobara, što na koncu dovodi do propitivanja cijelog modela jer nažalost iza sjene ipak upravlja neko drugi.

Kroz ovaj eksperimentalni model upravljanja na konceptu zajedničkih dobara, na primjeru jedne digitalne zajednice, naizgled je moguće upravljati grupom na principima zajedničkih dobara. On daje članovima mogućnost kolektivne participacije kroz kolektivni pritisak na državne i tržišne donosioce odluka, dok su kroz koncept zajedništva svi članovi podjednako uključeni, i svi imaju jednaka prava, što kreira osjećaj pripadnosti grupi. U grupi se ne dešava samo jednosmjerna komunikacija nego konstantna interakcija ili digitalna javna rasprava koja rezultira prijenosom iz digitalnog aktivizma u građansku akciju, sa jasno artikulisanim zaključcima koji se iz digitalnog prenose u institucionalne okvire.

3. Zaključak

Digitalni ekosistem pruža mogućnosti za umrežavanje ekoloških pokreta i organizacija, međusobno promovisanje aktivnosti, borbe i okupljanje oko istog problema iz oblasti zaštite životne sredine. Kako je Facebook pogodno mjesto za eksperimentisanja, aktivisti i teoretičari G. Lovink i D. Garcia (1997) podsjećaju da taktički mediji, uključujući tu i grupu koja je u fokusu ovog rada: „(...) nikada nisu savršeni, uvijek su u nastajanju, performativni i pragmatični, u stalnom preispitivanju premisa kanala sa kojima rade“. S druge strane, rad je više puta naglasio i problem digitalnog dualizma, što je jedan od zaključaka samog rada da spoj

digitalnih tehnologija i interakcije sa čovjekom rezultira društvenom promjenom koja se ogledala u građanskom aktivizmu, onom u fizičkom prostoru. Dakle na primjeru grupe Rijeke Bosne i Hercegovine, digitalni aktivizam i aktivnosti na samoj Facebook grupi prelijevaju se u pravu građansku akciju, poput pošumljavanja, poribljavanja, akcija čišćenja, protesta, peticija itd.

Pored toga što je rad dao jasan prikaz snage digitalnog aktivizma, koji prouzrokuje pravu društvenu akciju, isto tako je otkrio novi modalitet digitalnog upravljanja, gdje je upravljanje zasnovano na konceptu zajedničkih dobara kroz studiju slučaja grupe „Budi promjena“. Na taj način rad je uveo novu formu digitalnog koja ne razdvaja čovjeka i tehnologiju. Rad je kroz koncept zajedničkih dobara koje je utemeljila Elinor Ostrom (1990), poštujući 8 principa, kroz primjer jedne digitalne platforme primijenio princip upravljanja nad zajedničkim dobrima, što je omogućilo da grupa Rijeke Bosne i Hercegovine, sa aspekta upravljanja kao zajedničkog može biti posmatrana kao zajedničko dobro. To je značajno zbog toga što otvara mogućnost kreiranja tačke otpora algoritamskom upravljanju grupom, gdje članovi „nadigravaju“ moć algoritama, ali i otvara i prostor za kreiranje autonomne i otvorene mreže zasnovane na principima zajedničkog dobra.

Primjer ove grupe je i pokazao, za sada, da se direktnim ograničavajućim efektima algoritama kroz mobilizirajuću snagu digitalnog aktivizma i viralnosti, kao i milionski pregleda dovedu do toga da grupa „Budi promjena“ u pravom smislu izgradi u eko pokret, koji ima potpunu autonomiju, sa formiranim timovima po općinama, pa tako više rezultati rada ne ovise samo o volji Facebook algoritama.

Ipak, istina je da samom grupom upravlja neko drugi i određuje pravila, i zbog toga se Facebook s pravom može smatrati kao autoritet iza sjene. Tako da osloniti se na samo društvene mreže ili na koncu na samo jednu društvenu mrežu postaje destruktivno ili samodestruktivno. Facebook je ipak prije svega korporacija, što tjera na propitivanje i mogućnosti kreiranja vlastitih društvenih mreža, zasnovane na principima zajedničkih dobara. Na taj način se upotpunjuje i osmi princip, što u idealnoj situaciji isključuje korporativnu moć, a uključuju snagu zajednice.

U svojoj osnovi, rad je prikazao kada i kako digitalni aktivizam prerasta u pravu građansku akciju, odnosno tačke prelivanja iz digitalnog u fizički prostor. Rad nam ostavlja prostor kao poligon budućih istraživanja, i traženja alternativnih metoda okupljanja, inovativnih i sigurnih zajednica, bez oslanjanja na jedan izvor mobiliziranja i aktiviranja. Budućnost digitalnog aktivizma moguće je sagledavati upravo kroz pretpostavku razvoja strateških i taktičkih medija i snaga u pravcu međusobne konvergencije. Dakle, pored strateškog osmišljavanja taktičkog medijskog djelovanja, potencijalni otpor budućnosti pretpostavlja i povezivanje strateških i taktičkih pristupa u zajedničkoj težnji ka društvenoj promjeni, tj. „stvaranje produktivnih veza svakodnevnih taktika otpora i djelovanja na strateškom nivou“ (Fisk, 2001).

LITERATURA

- Activist in race to save digital trace of Syria war. [citirano: 2021–03–08]. Dostupno na: <https://www.france24.com/en/live-news/20210308-activists-in-race-to-save-digital-trace-of-syria-war>
- Alisa, K. (2020), Faebook pokreće program provjere činjenica u Bosni i Hercegovini sa platformom Raskrinkavanje, www.zastone.ba. [citirano: 2020–07–30]. Dostupno na: <https://zastone.ba/facebook-pokrece-program-provjere-cinjenica-u-bosni-i-hercegovini-sa-platformom-raskrinkavanje/>
- Anna, R. (2013) Digital and online activism, 2013, Reset “Digital for Good”, [citirano: 2013–06–13]. Dostupno na : <https://en.reset.org/digital-and-online-activism>
- BBC News (2021). Facebook apology as AI labels black men ‘primates’, www.bbc.com [citirano: 2021–09–06]. Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/technology-58462511>
- Beatrice, W. and L. Standaert (2016). The Commons. A Quiet Revolution. *Green European Journal* 14: 1–3.
- David G. and G. Lovink (1997). The ABC of “tactical media”, Tactical media network, [citirano: 1997–08–16]. Dostupno na: http://subsol.c3.hu/subsol_2/contributors2/garcia-lovinktext.html
- Dolenec, D. and M. Žitko (2016). Exploring commons theory for principles of a socialist governmentality. *Review of Radical Political Economics*, 48,1: 66–80.
- Đurin, S. (2018). Javne politike kao zajedničko dobro: Istraživanje mogućnosti političke emancipacije u uvjetima smanjenja građanskih sloboda u Hrvatskoj. *Etnološka tribina*, 41: 144–158.
- Džon, F. (2001). *Amerika u džinsu: Popularna kultura*. Beograd: CLIO.
- Fuentes, M. A. (2014). *Digital activism*. *Encyclopedia Britannica*. [citirano: 2014–06–25]. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/digital-activism>
- George, J. J. and D. E. Leidner (2019). From clicktivism to hacktivism: Understanding digital activism. *Information and Organization*, 29, 3: 1–45.
- Horvat, V. (2016). Constructive confrontation or constructive tension: The State and the commons: An Interview with Danijela Dolenec, Hilary Wainwright, Tomislav Tomašević, Michel Bauwens, John Clarke. *Green European Journal*, 14: 38–45. [citirano: 2021–09–06]. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015IE1058&from=EN>
- Iskandar, A. and C. Radsch (2011). Cyberactivism and the Arab revolt: Battles waged online and lessons learned (Part 1 of 9). YouTube, [citirano: 2011–03–29]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=rV2E2T9GFaE>

- Itnetwork.rs (2022). Kako funkcionise Facebook algoritam u 2022, i kako ga natjerati da radi za vas. [citirano: 2022–03–14]. Dostupno na: <https://www.itnetwork.rs/kako-funkcionise-facebook-algoritam-u-2022-i-kako-da-ga-naterate-da-radi-za-vas/>
- Jaber R. (2016). Ethics in online activism: False senses of social action or effective source of change? *Ethical Analysis & News from the Fordham University Center for Ethics Education*. [citirano: 2016–02–17]. Dostupno na: <https://ethicsandsociety.org/2016/02/17/ethics-in-online-activism-false-senses-of-social-action-or-effective-source-of-change/>
- Jandrić, P. (2021). Odgoj, obrazovanje i umjetna inteligencija. [citirano: 2021–10–13]. Dostupno na: <https://www.skole.hr/odgoj-obrazovanje-i-umjetna-inteligencija/>
- Jurgenson, N. (2011). Digital dualism versus augmented reality. *The Society Pages*, February 24. [citirano: 2016–02–17]. Dostupno na: <https://thesocietypages.org/cyborgology/2011/02/24/digital-dualism-versus-augmented-reality/>
- Jurgenson, N. (2012). When atoms meet bits: Social media, the mobile web and augmented revolution. *Future internet*, 4, 1: 83–91.
- Jusić, S. (2019). Identifikacija i analiza online portala koji promovišu medijsku pismenost putem Facebooka. *MES*, 5, 1: 69–76.
- Lasar, A. (2009). Ralph Nadar: The internet not so hot at 'Motivating Action'. *Ars Technica*. [citirano: 10–06–2012]. Dostupno na: <https://arstechnica.com/tech-policy/2009/05/ralph-nader-internet-not-so-hot-at-motivating-action/>
- Manlose H. (2016), Mišljenje Europskog gospodarskog i socijalnog odbora, "Internet-ski aktivizam i organizacije civilnog društva". *Službeni list Europske unije*, 2016/C 013/18, 121–127. [citirano: 2016–01–16]. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:013:FULL&from=SK>
- McCaughey, M. and M.D. Ayers (eds.). (2003). *Cyberactivism: Online activism in theory and practice*. London: Psychology Press.
- Morača, T. (2005). Internet aktivizam. U: *Zbornik Beogradske otvorene škole: Radovi studenata (Collection of essays of the Belgrade open school students)*. (Str. 141–150). Beograd: Beogradska otvorena škola.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The Evolution of institutions for collective action*. Cambridge etc: Cambridge University Press.
- Rheingold, H. (2008). Virtual communities-exchanging ideas through computer bulletin boards. *Journal of Virtual Worlds Research*, 1, 1. [citirano: 2022–03–08]. Dostupno na: <https://jvwr-ojs-utexas.tdl.org/jvwr/article/view/293>
- Tomašević et al. (2019). Tomašević, T.; V. Horvat; A. Midžić; I. Dragišić; M. Dakić (2019). *Zajednička dobra u jugoistočnoj Europi: Primjeri Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Sjeverne Makedonije*. Zagreb: Institut za političku ekologiju.
- Vodovnik, Ž. (2011). "Novi" Anarheizam?: O bifurkaciji in transformaciji sodobne anarhistične misli in prakse. *Teorija in praksa*, 48, 1: 87–107.

York, J. C. (2011). Not Twitter, not Wikileaks: A Human revolution. *Blog von Jillian C. York*, [citirano: 2022–01–14]. Dostupno na: <https://jilliancyork.com/2011/01/14/not-twitter-not-wikileaks-a-human-revolution/>

Mrežna mjesta

APC (2021). About Asociation for Progressive Communication. [citirano: 2021–12–17]. Dostupno na: <http://www.apc.org/en/about>

DigitalFodder.com (2022). 16 Ways to Monetize a Facebook Group in 2022. [citirano: 2022–06–13]. Dostupno na: <https://www.digitalfodder.com/how-to-make-money-with-facebook-groups/>

Facebook.com (2022). Facebook grupa “Rijeke Bosne i Hercegovine – Budi promjena”, facebook insights, [citirano: 2022–03–20]. Dostupno na: <http://www.facebook.com/groups/531920737451586>

Facebook.com (2022). U čemu je razlika između javne i privatne grupe na Facebooku i kako mogu promijeniti postavke privatnosti? Centar za pomoć. Pravila korištenja grupe. [citirano: 2022–08–08]. Dostupno na: <http://bs-ba.facebook.com/help/286027304749263/>

Netwist.org (2014). Does online activism work? Does it have a positive impact on society? [citirano: 2014–04–01]. Dostupno na: <http://netivist.org/debate/online-activism-pros-and-cons>